

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

ЈЕЗИК И СТИЛ СРПСКОГА РОМАНА

Уређивачки одбор

- Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан), Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Милош Ковачевић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Драган Бошковић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Бранка Радовић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Јелена Атанасијевић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Анђелка Пејовић, редовни професор, Филолошки факултет, Београд
Др Владимир Поломац, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Никола Бубања, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Часлав Николић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Мирјана Мишковић-Луковић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Катарина Мелић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор, Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија
Др Ала Татаренко, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
Др Зринка Блажевић, редовни професор, Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
Др Миланка Бабић, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
Др Михај Радан, редовни професор, Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
Др Димка Савова, редовни професор, Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
Др Јелица Стојановић, редовни професор, Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредници

- Др Милош Ковачевић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Јелена Петковић, ванредни професор

Рецензенти

- Др Милош Ковачевић, редовни професор (Београд, Крагујевац)
Др Миланка Бабић, редовни професор (Источно Сарајево)
Др Јелена Јовановић Симић, редовни професор (Београд)
Др Сања Ђуровић, редовни професор (Крагујевац)
Др Биљана Радић Бојанић, редовни професор (Нови Сад)
Др Снежана Гудурић, редовни професор (Нови Сад)
Др Веран Станојевић, редовни професор (Београд)
Др Милка Николић, ванредни професор (Крагујевац)
Др Владимир Поломац, ванредни професор (Крагујевац)
Др Јелена Петковић, ванредни професор (Крагујевац)
Др Ана Јањушевић Оливери, ванредни професор (Косовска Митровица)
Др Марина Николић, ванредни професор / виши научни сарадник (Косовска Митровица / Београд)
Др Владан Јовановић, виши научни сарадник (Београд)
Др Марина Спасојевић, виши научни сарадник (Београд)
Др Даница Јеротијевић Тишма, доцент (Крагујевац)
Др Дејан Каравесовић, доцент (Крагујевац)
Др Даница Недељковић, доцент (Крагујевац)
Др Тамара Лутовац Казновац, доцент (Крагујевац)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XVI међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(29–30. X 2021)

Књига I

ЈЕЗИК И СТИЛ СРПСКОГА РОМАНА

Уредници

Проф. др Милош Ковачевић
Проф. др Јелена Петковић

Крагујевац, 2022.

САДРЖАЈ

О КЊИГАМА СА XVI МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ СКУПА
„СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ” / 5

О ЛИНГВИСТИЧКОЈ КЊИЗИ XVI МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ СКУПА
„СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ” / 9

Александар М. Милановић
АРХАИЗАЦИЈА КАО ЈЕЗИЧКО-СТИЛСКИ
ПОСТУПАК У СРПСКОМ РОМАНУ / 15

Јелена Р. Јовановић Симић
ДИЈАЛЕКАТСКИ ПЛУРАЛИЗАМ ИЗРАЗА У ПОЕТСКОМ
ВЕРБАТИВУ ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА
(НА ПРИМЕРУ РОМАНА ПЕТРИЈИН ВЕНАЦ) / 27

Марина М. Николић
ИСКАЗИВАЊЕ СУПРОТНОСТИ У РОМАНУ ТРАВНИЧКА ХРОНИКА / 41

Нађаша Б. Киш
ДЕАДЈЕКТИВНА ИМЕНИЦА ИЛИ КОПУЛАТИВНИ ПРЕДИКАТ У
ГРОБНИЦИ ЗА БОРИСА ДАВИДОВИЧА ДАНИЛА КИША / 53

Миланка Ј. Бабић
ГЛАГОЛИ И КОНСТРУКЦИЈЕ СА СЕМАНТИКОМ ГОВОРЕЊА
У ФУНКЦИЈИ УВОЂЕЊА И НАВОЂЕЊА ТУЂЕГ ГОВОРА У
РОМАНУ КУКАВИЧЈА ПИЛАД ЛАБУДА ДРАГИЋА / 65

Ана М. Јањушевић Оливери
ФУНКЦИОНАЛНОСТ ВРЕМЕНСКИХ МАРКЕРА
У РОМАНУ ОПРАШТАЊЕ НЕБОЈШЕ ЛАЗИЋА / 81

Милош М. Ковачевић
СТИЛЕМАТИЧНА НЕСТИЛОГЕНОСТ У РОМАНУ
КОНТРАЕНДОРФИН СВЕТИСЛАВА БАСАРЕ / 93

Марина С. Јањић
СТИЛСКЕ МИКРОСТРУКТУРЕ У ЈЕЗИКУ РОМАНА
БЕЗДНО СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ / 103

Јелена Љ. Спасић и Сања Ж. Ђуровић
ЛИНГВОСТИЛИСТИЧКА АНАЛИЗА РОМАНА
САРА И ЈАНУАР ЗА ДВЕ ДЕВОЈЧИЦЕ / 115

Тања З. Русимовић
СТИЛСКА ПРЕРЕГИСТРАЦИЈА У РОМАНУ КАКО
УПОКОЈИТИ ВАМПИРА БОРИСАВА ПЕКИЋА / 127

Веселина В. Ђуркин
О ЈЕЗИКУ И СТИЛУ РОМАНА ЂАКОН БОГОРОДИЧИНЕ
ЦРКВЕ ИСИДОРЕ СЕКУЛИЋ / 137

Јулијана С. Деспиновић
СИНТАКСОСТИЛИСТИЧКИ ПОСТУПЦИ У РОМАНУ
ДНЕВНИК ДРУТЕ ЗИМЕ СРЂАНА ВАЉАРЕВИЋА / 151

Драгана В. Станковић

СТИЛОГЕНИ АСПЕКТ ДИЈАЛЕКТИЗАМА У РОМАНУ
ГАЗДА МЛАДЕН БОРИСАВА СТАНКОВИЋА / 163

Оливера М. Дурбаба

ЕЛЕМЕНТИ РАЗГОВОРНОГ ФУНКЦИОНАЛНОГ СТИЛА У РОМАНИМА
МИРЈАНЕ ЂУРЂЕВИЋ И ЊИХОВА СТИЛОГЕНА ВРЕДНОСТ / 177

Марина Љ. Спасојевић

ЛЕКСИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ РОМАНА *ЈЕДРО НАДЕ*
Н. МАЛОВИЋА У КОНТЕКСТУ НОВЕ ГРАЂЕ ЗА РЕЧНИК САНУ / 187

Данијела М. Радоњић

О ЛЕКСИЦИ У РОМАНУ *БЕЗДНО* СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ / 197

Јелена М. Стевановић

ЛЕКСИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ У РОМАНУ *ЧИЗМАШИ*
ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА / 207

Неђо Г. Јошић

ЕПОХА РЕАЛИЗМА И ЊЕН ЗНАЧАЈ У РАЗВОЈУ
ЛЕКСИЧКОГ СИСТЕМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА / 223

Милица Љ. Стојановић

О БЕСТИЈАЛИМ ГЛАГОЛИМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 231
(на примерима из романа *Дорошеј Д. Ненадића*) / 231

Биљана Б. Мишић

МЕТАФОРИЧНА ЗНАЧЕЊА ГЛАГОЛА КРЕТАЊА
У РОМАНУ *НА ДРИНИ ЂУПРИЈА* / 243

Драгана Ј. Цвијовић

ЕКСПРЕСИВНА ВРЕДНОСТ ЛЕКСЕМА КОЈИМА СЕ ИМЕНУЈЕ ОСОБА
У РОМАНУ *ВРЕМЕ КОКОШКИ* ДОБРИЛА НЕНАДИЋА / 251

Сања М. Куљанин

ЈЕЗИЧКА УТЕМЕЉЕНОСТ ОПСЦЕНИХ КОНТЕКСТА
У ПРОЗИ РАДОСЛАВА БРАТИЋА / 263

Ивана Р. Јовановић

О НАЧИНИМА ИЗРАЖАВАЊА У РОМАНСИЈЕРСКОМ
И У НАУЧНОМ НАРАТИВУ / 273

Марија М. Шљукић

СЛОЈЕВИТОСТ ЈЕЗИКА РАДОВАНА БЕЛИ МАРКОВИЋА У РОМАНУ
СТОЈНА ВЕТРЕЊАЧА ИЗ ДОМЕНА ФЕНОМЕНОЛОГИЈЕ / 287

Ивана Б. Палибрк

ГРАФОСТИЛЕМИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ РОМАНУ / 297

Даница М. Јерођијевић Тишма

Дејан М. Каравесовић

ОНОМАТОПЕЈА И ЗВУЧНИ СИМБОЛИЗАМ У ПРЕВОДУ
РОМАНА И КРАТКИХ ПРОЗНИХ ФОРМИ ЗА ДЕЦУ / 307

Александра М. Радовановић

О ОГРАДАМА У РОМАНУ *THE REMAINS OF THE DAY*
И СРПСКОМ ПРЕВОДУ *ОСТАЦИ ДАНА* / 319

Тиана М. Тошић Лојаница

МЛАДИЋИ У ПОНОЋНОМ ВОЗУ ИЗ РАШКЕ: ПРЕНОШЕЊЕ
СТИЛСКИ ОБЕЛЕЖЕНЕ ЛЕКСИКЕ НА ЕНГЛЕСКИ / 331

Даница Б. Недељковић

УНИВЕРБИЗАЦИЈА И КОМПОЗИЦИЈА КАО СТИЛИСТИЧКИ
ПОСТУПЦИ ОНЕОБИЧАВАЊА ЈЕЗИКА У ЗБИРЦИ ПРИЧА
ОСМЕХ ЗА СВАКИ ДАН ЈЕЛИЦЕ ГРЕГАНОВИЋ / 343

Ивана Д. Милошевић

ГЕРМАНИЗМИ У ДЕЛИМА СТЕВАНА СРЕМЦА
– КОМПАРАТИВНИ ПОГЛЕД / 357

Веран Ј. Шианојевић

О НАРАТИВНИМ УПОТРЕБАМА ВЕЗНИКА КАД(А) И
ЊЕГОВИХ ФРАНЦУСКИХ ЕКВИВАЛЕНТА / 367

Милана Л. Додиџ

ЈЕЗИК И СТИЛ ИВА АНДРИЋА: УЛОГА ГЛАГОЛСКИХ
ВРЕМЕНА У ПРИПОВЕЦИ ЖЕЋ И ЊЕНОМ ПРЕВОДНОМ
ЕКВИВАЛЕНТУ НА ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК / 379

Милица Љ. Стојановић¹
Институт за српски језик САНУ
Београд

О БЕСТИЈАЛИМ ГЛАГОЛИМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ² (НА ПРИМЕРИМА ИЗ РОМАНА *ДОРОТЕЈ Д. НЕНАДИЋА*)

Бестијални глаголи су они глаголи који се у свом примарном значењу односе на радње и стања у вези са животињама (*лајајати, лејтејати, омацијати, угинујати, кљуцајати, ојернајати* и сл.). Будући да ова семантичка група глагола у српском језику није довољно истражена, циљ рада је да се одреде њене границе и употребна вредност, а као илустрација коришћени су примери из романа *Доротеј Д. Ненадића*. У раду ће најпре бити извршена семантичка класификација ових глагола, а затим анализирана њихова употребна и стилска вредност. Истраживање ће показати да ли се ови глаголи користе као неутрално средство изражавања или поседују одређени степен експресивности и у том случају одредити квалитет њихове експресивне тоналности – позитиван или негативан.

Кључне речи: бестијални глагол, семантика, експресивност, роман *Доротеј*, српски језик

За сагледавање дубинске структуре и значења књижевног дела, као и за његово разумевање од великог је значаја анализа лексичког нивоа језика и посматрање тог нивоа као система који се састоји из више подсистема који стоје у међусобној вези. Један од начина да се опише лексички састав једног књижевног дела јесте и подела лексичких јединица тог дела у лексичка поља, лексичко-семантичке или тематске групе, те анализа нижих јединица. У овом раду ће се на материјалу романа *Доротеј Д. Ненадића* анализирати глаголске лексичке јединице код којих је у примарном значењу агенс животиња, а за које се у лингвистичкој литератури употребљава термин бестијални глаголи.

Већ је истакнуто да је у Ненадићевим историјским романима „Поред симбола бројева ... семантичких симбола ... присутна и симболика биљака, као и животиња” (Николић 1987: 43). Животињски свет, однос људи према њему, особине животиња, њихово понашање, начин живота, стереотипне представе о њима, корист и штета за човека, присутност у традицији и животу човека са ових простора уткани су у текст ове књиге. Имајући у виду просторни и временски оквир романа – једна жупа у средњовековној Србији, може се претпоставити да ће аутор користити стилски потенцијал овакве лексике да би описао спољашњи свет, али и унутрашњи свет јунака и њихове емоције, те да ће роман пружити репрезентативну грађу за проучавање бестијалних глагола и начина на који се они користе у књижевном тексту.

Циљ рада је да се, на грађи из романа *Доротеј Д. Ненадића*, осветли недовољно истражена група бестијалних глагола у српском језику, да јој се одреде границе и утврди њена стилска вредност. Један од важних аспеката истраживања

¹ milica.stojanovic@isj.sanu.ac.rs

² Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2022-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

бестијалних глагола јесте и испитивање експресивности коју у свом семантичком саставу лексика овог типа може носити као и откривање њихове комуникативне функције.

Зоонимска лексика већ дуже време је у центру пажње истраживача. У новије време овом облашћу посебно се бавио С. Новокмет, те се у његовим радовима може пронаћи обимнији списак литературе о овој тематици (в. Новокмет 2020). Док о зоонимским глаголима у српском језику постоје два рада (Лепојевић 2021, Стојановић 2022), бестијални глаголи слабије су проучени, нарочито у српском језику.

Најпре, мора се успоставити разлика између зоонимских и бестијалних глагола. Зоонимски глаголи или зооверби изведени су од имена животиња, зоонима³ (*омацијити*, *џушћерајити се*, *змијуџајити* и сл.), док су бестијални глаголи они који се у свом примарном значењу односе само на животиње и овај тип глагола ће и бити представљен у раду. За њихово идентификовање и опис у обзир се морају узети и лингвистички и екстралингвистички фактори. Бестијални и зоонимски глаголи преклапају се једино у лексичко-семантичкој групи која се односи на долазак на свет младунаца животиња (*окозијити се*, *ојаријити се*, *окуцијити се* итд.). Разлог томе је што су ови глаголи изведени из назива животиње те задовољавају формални критеријум по коме припадају зоонимским глаголима, а у примарном значењу се односе на животиње, те тако задовољавају семантички критеријум припадности бестијалним глаголима. Шири приступ бестијалним глаголима обухватио би и глаголе који означавају неку делатност човека усмерену ка животињи, нпр. *зауларити*, *оседлати*, *пријитишомити* и сл.⁴, но у овом раду биће представљени само глаголи код којих је агенс у примарном значењу животиња.

Термин бестијални глагол среће се у руској литератури (Бацевич-Космеда 1997; О. С. Брагарник-Станкевич 2014)⁵. О. Брагарник-Станкевич у више својих радова бавила се изучавањем повезаности језика и животињског света на руском језичком материјалу. Она дефинише бестијалне глаголе и под њима подразумева такве глаголе код којих је агенс животиња, те је глагол *лешити* бестијалан уколико се односи на птицу, а није бестијалан уколико се односи на човека који користи авион. У руском језику аутори издвајају следеће групе бестијалних глагола: 1. глаголи који означавају живот животиња или подручје њиховог распрострања (*водитиься – вестиьсь*); 2. глаголи кретања и стања, који описују специфичан начин кретања и радњи карактеристичних за животиње а)

3 Термин зооним користимо као апелатив у значењу назива животињских врста. Приликом употребе овог термина треба указати на могућност његове двоструке интерпретације, те функционисања на две термилошке равни – као апелатива, тј. номенклатурног назива за припаднике одређене врсте животиња, и као део ономастичког терминосистема, односно, онима, властитог имена (в. Шћепановић 1996; 2002).

4 Колико је ова тема широка и инспиративна показује, на пример, употреба глагола *побеснети* – у случају описивања животиње значи „постати болестан од беснила”, а кад се односи на човека значи „постати бесан, љут”.

5 В. А. Фролова (2003) бави се фаунонимима у немачком језику, а под тим термином подразумева све језичке јединице које у примарној номинацији означавају појаве из животињског света, процесе и појаве у вези са животињама, а то су, између осталог, називи самих животиња, називи за њихова својства и карактеристике, за особине сличне особинама осталих живих организима (храњење, дисање, размножавање итд.). Она, пре свега, анализира глаголе фаунониме који означавају различите процесе и стања карактеристичне за животиње или однос човека према животињама.

Између термина фауноним и бестијални глагол, определили смо се за други јер је ужи и јасније осликава појаву на коју се односи.

глаголи кретања: *порхати*; б) глаголи специфичних стања животиња: *взмлытсь*; в) глаголи који означавају смрт животиње: *околеть*; 3. глаголи који означавају размножавање, долазак на свет животиња: *вывестись*; 4. глаголи који означавају специфичне поступке животиња: *вылизаться*; 5. глаголи који означавају одавање звука *лаять*; 6. глаголи који означавају физиолошке радње животиња, пре свега узимање хране: *клевать*.

Према семантичким обележјима, бестијални глаголи у српском језику могу се поделити на следеће семантичке групе: глаголи одавања звука (*лајати*, *мјаукати*, *жуџушати*, *блејати* и сл.), глаголи кретања животиње (*гмизати*, *касати*, *летети* и сл.), глаголи доношења младунаца на свет (*окошати*, *омацати*, *окозити*, *ојарити* и сл.), глаголи угинућа животиња (*угинути*, *скапати*, *лијсати* и сл.), глаголи који се односе на храњење животиња (*зобати*, *пасати*, *кљуцати* и сл.), „партитивни” глаголи (*кошити се*, *ојернатити се*, *крилитити*) и глаголи карактеристичног понашања животиње (*угњездити се*, *стирићи* (*ушима*)). Из назива и примера јасно се види шта обухватају ове групе, док треба објаснити једино категорију „партитивних” глагола. Термин „партитивни” преузет је из рада Б. Тошовића (2002), као и њихово одређење да се односе на радњу која је у вези са делом животињског тела: *кошити се* „ударати, бацати се копитима, ритати се о коњу”⁶, *ојернатити се* „прекрити се, обрасти новим перјем, постати пернат”, *крилитити* „летети, лебдети”. Оваквих глагола у српском језику ни нема много.

Приликом ишчитавања романа ексцерпирани смо све глаголе који испуњавају семантички услов припадања класи бестијалних глагола. Добили смо списак од око 40 глаголских јединица које се у примарном значењу односе на животиње.

Глаголи одавања звука животиње. Највећи број глагола у нашој грађи, дакле из романа *Дорошеј*, припада групи глагола одавања звука животиње. Сви ови глаголи су ономотопејског порекла, а осим тога, обједињава их и архисема одавања звука, док се њихове диференцијалне семе односе на квалитет, односно акустичке карактеристике звука. За одавање звука животиња употребљени су глаголи *зујати* (о мувама, пчелама, сирћетушама), *режати* (о вуцима), (*зањишити*) (о коњу), *залајавати* (о кучки), *ржати* (о коњима), *цврчати* (о зрикавцима), *фрктати* (о јунцу), *зарокшати*, *залајати*, *завречати*, *загрокшати*. Последња четири наведена глагола користе се како би се описао невешто насликан коњ, а употребљеним глаголима наглашава се дистинкција између оглашавања коња и оглашавања других домаћих животиња и тиме уноси и хумористичка нота у описивање:

Оно је коњ, бесан, луд коњ, сад ће да се пропне и *зањишити*, то ти ја јамчим, а неће *зарокшати*, *залајати*, *завречати* или *загрокшати*.

Ови глаголи доприносе дочаравању атмосфере и приказивању ситуација, те зујање мува указује на несносну, непријатну ситуацију, „муве зује као око цркнуте мачке”, док је зујање пчела оживљава представу еденског, рајског предела.

Глаголи ове подгрупе користе се и да оквалификују говор неког лика у делу и на тај начин из групе бестијалних глагола прелазе у групу глагола говорења – *просикшати*, *гакати*, *узгакати*, *урликнути*, *рикнути*, *ржати*, *гракнути*, *скичати*. Како Ковачевић примећује, анализирајући примере из Топићеве прозе, „глаголи животињског оглашавања (крика) добијају функцију говорења управо у вези са субјектом лицем. Тим се глаголима потцртава како звучна карактеристика говора тако и сама комуникативна вриједност изговореног (најчешће)

6 Уколико није другачије наглашено, дефиниције су преузимане из РСАНУ и то у целини или као краћи изводи.

(нпр. он *жракну* = он *проговори на начин сличан жракњању, као да жракну*)” (Ковачевић 2000: 257). Овим глаголима карактерише се тон и начин на који је говорник реализовао радњу говорења, а тиме се посредно вреднује садржај изговореног. Њиховом употребом исказује се однос према изговореном, али се њима чешће квалификује и сам говорник јер се издваја једна карактеристика његовог говора и на тај начин се означава његово тренутно стање, сликовито се дочарава тон његовог гласа, те тако и емоције које жели да изрази. На тај начин употребом ових глагола могу се дочарати различита краткотрајна емоционална стања:

– бес, љутња:

Бесно је просикшао;

Лауш га је дочекао као разљућена оса. Сикшао је, богорадио и мумлао, једва чекајући да калуђер нешто проговори да би још жешће осуо;

Брзао је, млатарао рукама, стезао зубе, режао, цептао од беса, ниједна му псовка не беше довољно погрдна и стално је све црње сикшао;

Сикће безгласно, шкргуће крњацима зуба, пукће од немоћног беса;

Никанор тада у наступу гнева рикну да нас тројицу треба одмах избацити из манастира;

Почео да рже заповести и да води рат против некакве разбојничке дроње.

– одушевљење, радост:

Сироти Макарије помрачио од одушевљења. Препородио се. Гаче и жуџуче, показује безубе десни;

„Овде, овде!”, узвикнуо је Матија, поскочио и жракнуо као врана;

Мој проклети јахач је жракнуо, стегао ми бутинама слабине и ја сам морао даље да теглим своју муку.

– бол:

Могли смо им под нокте забити нежне глогове трниће да урликну, да застењу;

Ридао је и готово урликао од бола;

Како ли ће само рикнути моја лепа кошутица. Како ли ће у болу размахнути својим дугим косама;

Гађао би у оно место све док се тај лепојко не би појавио скичећи као рањена животиња.

Осим тренутног стања, овим глаголима може се указати и на трајну особину и звучање нечијег гласа:

Штета је што сам одлучио да ћутим и што сам већ издао наређења да се никакав шум са наше стране не чује, иначе бих позвао Ђурђевића, ону лудовину са гласином као из каце, и рекао му шта ће да им одговори. Кад би тај рикнуо, загнуо би оне срце доле; Дадара није само сирова војничина, насилник и курвар, но да је и уман човек и да тај његов гороломни глас, саздан да рже наредбе, уме и финијим стварима да се позабави.

Емоције се интензификују одговарајућим прилозима и прилошким синтагмама и другим изразима (*бесно је просикшао, све је црње сикшао, сикће безгласно, у насипују гнева рикну, урликао од бола*), а поредбеним конструкцијама експлицира се сличност између говорника и животиње (*жракнуо као врана, скичећи као рањена животиња*).

Употребом ових глагола у роману *Дорошеј* указује се и на глас гомиле. Глагол *узгакаши* није случајно изабран, јер је гакање карактеристично за птице које у колективној експресији нису високо вредноване (гуска, врана или гавран), те се и гомили која се оглашава на њима сличан начин приписују њихове особине:

Па он не очајава, узгакала је наша братија. Забавља се.

Још један глагол чијом се употребом дочарава емоционално стање јунака је-сте глагол *излајати се*, употребљен метафорично са значењем „извикати се, издерати се (дајући одушке своје расположењу, љутњи, гневу и сл.)”. Њиме се не истиче звучна или артикулациона компонента говора, већ расположење говорника и циљ говорења – љутња, бес, гнев и потреба говорника да изрази то расположење, али и ниподаштавајући став слушалаца према изреченом и неприхватање:

Пустио га је да *се излаје*, видео му смер, а онда је ту пред свима људима који су нешто значили, рекао: не, поћи ћемо супротно.

Даљом метафоричком екстензијом, као агенс глагола ове подгрупе може се јавити неживи ентитет, најчешће нека природна појава (ветар, мећава, потоци):

Хоће ли ми овај ветар што *зуји* крај ушију разбистрити мало главу;
Ветар је *завијао урликао*;
Набујали потоци *су рикали* и ровали обале;
У ушима (ми је) *зујао* онај уњкави глас;
Тишином ноћи је *урликнуо* звук рога.

Писац користи и персонификацију

Јер његове тестије нису обичне, безазлене посуде за воду. Једна се на нас доброћудно осмехује, друга *режи* шиљатим зубима, трећа вам шеретски намигује, четврта *лаје*.

Дакле, глаголи одавања звука животиње, као најзаступљенији у грађи користе се приликом приказивања ситуација, затим да би се описале звучне карактеристике нечијег говора, али и емоције које јунак испољава.

Глаголи кретања. Друга група глагола односи се на карактеристичан начин кретања животиње – *змизати* (о змијама, даждевњацима), (*од*)*галоиирати* (о коњу), *касаити* (о коњу). Запажа се да је у роману забележен скроман број глагола овог типа.

Глагол *змизати* употребљен у свом основном значењу „кретати се по некој подлози вукући се, не подижући тело” односи се на гмизавце, али може се односити и на људе, који се тешко, тромо крећу, односно који су беживотни, слаби:

Тај матори куштрин ... ионако једва *змизе* по земљи;
Нико није гледао у оне измрцварене људе и коње који су *гамизући* улазили на капију.

Уколико је агенс човек, значење може бити и фигуративно „проводити живот без полета, скучено, учмало, бедно”. Употребом овог глагола врло сугестивно се карактерише лик и ствара слика његовог живота.

Инат и пакост [ме] *покрећу* да *змизем* по земљи.

Глаголи *касаити* и *галоиирати* односе се на карактеристичан коњски трк и агенс је у основном значењу коњ, али и јахач који јаше коња који се креће на тај начин:

Гриваљ, сав у зноју, *галоиира* а да га не подстичем;
Ја (ћу) наредити групи коњаника да *одгалоиира* преко долине ради извиђања;
Тера га (коња) да *каса* укруг у доњем дворишту;
Не би ме овако сићушног ни осетили на својим леђима, *галоиирали* би по Саборишту као пастуви.

Будући да се у једном делу романа описује опклада у којој онај ко изгуби мора на леђима да носи победника опкладе, јавља се конструкција *касаити под неким*:

Никако нема намеру да обноћ *каса* под неком од њих;

Грбо *каса* под Доротејем;

Учинило ми се у једном тренутку, док *сам касао* под оним стрводером Матијом, да се иза једног усамљеног облачка измаља твој светачки златни нимбус.

Глагол *летиети* и његови префиксирани деривати (*голетети*, *излетети*, *улетети*, *прилетети*) спадају у типичне бестијалне глаголе, али у роману *Доротеј* они ниједном нису употребљени у свом основном значењу где би агенс била птица или летећи инсект. Могу се односити на људе (који лете у машти), митска бића или неживе ентитете али тада, иако означавају кретање кроз ваздух, не спадају у групу бестијалних глагола:

Летим раширених руку с главом надоле, мантија ми лепрша, дишем свеж ваздух, не заптива ме, не гушим се, нутрина ми је чиста као у новорођенчета, промичем између птица;

Онда га је спазила главна међу вилама, *долетела* му у загрљај;

Капе су *летеле* увис.

Најчешће ови глаголи значе кретање великом брзином:

Нас тројица *летимо*, *летимо* опијени не опажајући да нас лишће и гранчице шибају; Увек бих му се отимао у последњем тренутку, тргнувши се из сна, или из полусна, или једноставно *излетевши* из одаје где сам спавао;

Одмах је извадио из торбе брадву, *прилетео* стени, замахнуо и ударио;

Слуге су одмах *улетеле* носећи у наручју дрва.

Или, само отмено, господствено кретање када се односи на Јелену, господарицу жупе:

Прилетеће прозору, нагнуће се да дохвати ландараво крило капка.

Када се уз глагол *прилетети* нађу именице *поглед* и *очи*, значење израза је „бацити брз поглед”:

Чини ми се да сам спазила један његов брз поглед којим је *прилетео* преко мојих груди и кукова;

Кад је пришла да га пољуби у руку и у груди, он је *прилетео* очима преко њеног стаса, не би ли, ваљда, спазео какву промену.

За већ споменуте реализације глагола *летиети* и његових деривата важна је сема брзине кретања, која се даље може трансформисати у семантичку компоненту брзоплетости, несмотрености, непромишљености. То је искоришћено у описивању ситуација у којима говорник због неопрезности, непромишљености, најчешће због оног што изговори у брзини (осим у последњем примеру) доспева у незгодан положај, непријатну ситуацију. Речи изговорене у брзини, без промишљања, дочаране су сликовитим представама уз помоћ глагола који означавају летење (излети псовка из уста, улетети у нечије чељусти, налетети и предложити нешто, залетети се и предложити опкладу):

Све време стезао сам зубе како ми *из уста* не би *излетела* некаква гадна псовка;

Данас сам брзоплето *улетео* у Дадарине *чељусти*;

И тада сам *налетео*. Рекао сам како бисмо могли послати неколико гласника, рецимо у Козјак да затражимо помоћ;

Знам да ће се *залетиети* и да ће и мени предложити опкладу;

Још мање верујем да су оне дивље свиње, ма како изгледале глупаво, *налетеле* без твоје помоћи на трајаву Матијину клопку.

Агенс може бити и неживи ентитет:

Потом је линуло, боже, како је само линуло. Дрвеће се савијало, гране су *лешеле* као полуделе тамо-амо, шипражје се замрсило;
Увреди се *разлешела* по дамарима, осећао сам трнце у сваком делићу тела;
Макар ми се њени пољупци *разлешели* по крви као отров од кога ћу сваког трена задрхтати у самртном ропцу.

Глагол *лешаати*, који припада истој семантичкој групи глагола кретања животиња кроз ваздух као и глагол *лешети*, такође није ниједном употребљен у свом основном бестијалном значењу. У роману се јавља само једном као компонента поредбене конструкције чија се сликовитост заснива на повезивању хумористички одабраног детаља слике монаха који може пасти са велике висине на којој се налази и птића који тек учи да лети – полетарца:

Може те ухватити вртоглавица па *ћеш залешаати* доле као птић полетарац.

У осталим примерима овај глагол односи се на митолошка бића или тканине:

Он, Лауш, видео их је у поноћ док играју умотане у прозирне велове, дугих коса које *лешају* као праменови светлцаве магле;
Јелена им се чинила као дивна шумска вила што је *долешала* из небеског плавила;
Парче тканине пребачено преко бедара са фино изведеним наборима као да је живо, као да ће сваког тренутка *одлешаати* и открити његову наготу;
Летим раширених руку с главом надоле, мантија ми *леша*, дишем свеж ваздух.

Наведени примери показују да се глаголи кретања животиња могу користити у свом основном бестијалном значењу, али да се чешће односе на људе или неживе ентитете.

Глаголи доношења младунаца на свет. Иако је група глагола доношења младунаца на свет у српском језику веома бројна (в. Стојановић 2013), у овом роману користи се само хиперонимни глагол *кошати* и његови деривати *накошати* (*се*) и *окошати*. Овај глагол се у роману односи на змије (гује), твора, гњиде и дочарава атмосферу трулежи, распадања, напуштености, одбојности:

Змије које *се кош* у лобањама;
Накош се змије које бауљају по трнци или се сунчају на посивелим говеђим лобањама;
Крај носа му женка твора *окошила* три младунца;
Рубље на шавовима има густу смолу од прашине и зноја и ситних гњида што *се онде кош*;
Гује *се кош* у његовим зидинама.

У роману се на неколико места глагол *кошати* користи за људе и носи израито негативну експресивност⁷. Рађање великог броја деце у породицама нижег социјалног сталежа са становишта говорникове субјективне оцене је непожељно и негативно, и изазива реакцију неодобравања, а експресивност и пејоративност су нарочито истакнути поредбеним конструкцијама (коте се као зечеви, отпорни на истребљење као ваши). У оваквим конструкцијама експресивност носе и глагол и поредбена реч. Експресивна вредност лексеме запажа се у односу те лексеме према неутралним јединицама које су заправо носиоци значења (в. Драгићевић 2010: 60). Та се разлика јасно уочава уколико се експресивни глагол „котити се” замени

7 Како наводи С. Ристић (Ристић 2004: 122) „семантика глаголских експресива ... заснива се на унутрашњој форми речи, њиховој звуковној структури и на емотивно-оцењивачкој модалности”.

неутралним парњаком „родити се у великом броју”, у том случају губи се експресивна вредност и не изражава се субјективни став говорника.

Много пута раније говорио је како *се* ти проклети серби и меропси *коше* као зечеви. Они на које су Мати Црква и Отац Држава гледали попреко, што *су се* вазда *кошили* по земљи отпорни на истребљење као ваши.

Глаголи угинућа животиња. Групу глагола који означавају угинуће животиња представљају следеће лексеме – *угинуџи*, *поскајаџи*, *лијсаваџи*, *скајаџи*, *крејаџи*:

Лелуја слабашни пламсај, бори се са капима кречне воде које се откидају од таванице и падају тик уз фитиљ свеће. Камен са лишајима. *Угинуле* стенице;
Људи су, док су били у избеглиштву на падинама, морали да хране стоку буковим грањем, тек толико да не *поскаја* од глади;
Питао сам га, шта ће бити кад стока почне да нам *лијсава*.

За разлику од већине глагола из осталих група који се односе на одређене врсте животиња или на одређену групу по нечему сродних животиња, ови глаголи се могу односити на скоро све животиње, њихова спојивост је много шира у односу на друге глаголе.

Глаголи *скајаџи* и *крејаџи*, уколико се односе на човека, доприносе експресивности израза, која је појачана и компаративним конструкцијама у којима се истиче да би агенс пре пристао на смрт недостојну човека, него неку другу непожељну ситуацију (*скајаџи од бола као отрован пас*; *скајаваџи од глади*, *скајамо негде у јарку као слепа кучад* или *пре би крејао од глади*). Употребљени атрибути „отрован (пас)” и „слепа (кучад)”, као и одредбе узрока „од бола”, „од глади” и места „у јарку” чине ова поређења веома сликовитим:

Он би пре *скајао* од бола као отрован пас него што би и једном речју поменуо како му је до ње стало нешто више него било коме од нас;
Пустиће нас да *скајавамо* од глади, да лижемо зној са његових угојених кљусина;
Јесу ли нас отерали да *скајамо* негде у јарку као слепа кучад;
Не би посустао Дадара да је пред њим утва златокрила, пре би *крејао* или допустио да му ножурде попуцају, да му пена на чељуст избије;
Пре *бих крејао* од глади него што бих пред њима савио колена и молио их да се врате.

И ови глаголи потврђују раније изнет став који се среће код С. Ристић да ако глаголи примарно означавају садржаје из сфере животиња и ствари, предмета, њихова секундарна употреба за наведене садржаје из сфере човека „реализује илокутивни ефекат омаловажавања и ниподаштавања” (Ристић 2004: 131).

Глаголи који се односе на храњење животиња малобројни су у овом роману (*брстиџи*, *џрицаџи*, *пасџи*). Могу бити употребљени у свом основном, бестијалном значењу када се односе на животиње:

Јарцу који пропет на задње ноге *брсти* џбун;
Коњи *брсте* лишће купине;
Ту, на обронку брда, *пасло* је велико стадо свиња.

Деминутивни глагол *џрицаџи* у основном значењу односи се и на човека и на животиње, али се у роману чешће односи на човека:

Пипац *џрица* нокат на палцу леве руке;
Крцаћу орахе, умакати језгре у мед и *џрицаџи* док буде трајала непогода;
Лепо бисмо седели, *џрицакали* жилаву и прслану снетину.

Глагол *зрицкайи* може имати и метафорично значење „мало-помало трошити, траћити“:

Одлучио сам да *зрицкам* своју мрвицу живота у нехају и весељу.

Као бестијални глагол употребљен је само у поређењу *зрицкайи* као *пацов*:

Где ће ситни Артемије моћи на миру преживати своје детињасте мисли, *зрицкайи* као пацов своју буђаву кору хлеба.

Бестијални глагол *кљуцайи* у основном значењу односи се на птице „кљуном узимати храну, зобати“, пренесено може значити „лупкати, куцкати“ како је и употребљен у роману:

Да ли су се сиротице, пробуђене том буком ... запитале није ли можда дошао смак света кад се неки надобудни клипан ... усуђује да им *кљуца* кућу?

Глагол *зобайи* изведен је од именице *зоб* и првенствено се односио на коње „јести зоб или какву другу храну сличне врсте“. Секундарно значење овог глагола односи се на птице и пернату живину „кљуном узимати као храну зрневље, бобице, мрвице, зрно по зрно“ те се из тог значења развило подзначење „јести зрнасте плодове, јести зрно по зрно“ како је и употребљено у роману:

Зобљу зрно по зрно грожђа што се котрља између голих големих сисетина.

Остале групе глагола. У роману нисмо пронашли глаголе који су названи партитивним. На крају треба споменути и глаголе који означавају типично понашање животиња а не спадају у горенаведене групе. Они могу бити употребљени као типични бестијални глаголи, нпр. *стирићи*:

Мој коњаник стоји непомично, само му бојни коњ *стириже* ушима.

Глагол *угнездийи се* јавља се и у морфолошком облику *угнездийи се* и у роману се односи на негативне појаве које су се усталиле:

Смрт се увукла у манастир, *угнездила се* овде, поставила свој чадор у средини дворишта, баш под липом где смо за срећних и мирних дана, с пролећа у мају и јуну;

Сам пакао (*се*) *угнездио* у његовом телу;

Кажу ми да је моја дужност да из свога окуженог тела истерам врага што *се* онде *угнездио*, канцицама се ухватио за нутрину.

ЗАКЉУЧАК. У раду је на грађи из романа *Дороџеј Д.* Ненадића представљена једна семантичка група глагола у српском језику – бестијални глаголи. Код ових глагола у примарном значењу као агенс јавља се животиња, најчешће оне које су човеку искуствено најближе. Грађа показује да се бестијални глаголи у роману чешће користе да означе људске активности, те је њихово лексичко значење експресивно будући да се из сфере животиња преносе у сферу човека. Употребом глагола који се у примарном значењу односе на животиње израз се експресивно маркира, постиже се сугестивност и упечатљивост језика, те аутор посеже за њима како би сликовитије представио поступке својих јунака. Степен експресивности зависи од тога колико је неки глагол типичнији представник класе бестијалних глагола. Тако глаголи *лејришайи* и *лејшеи* не носе висок степен експресивности, док остали глаголи нпр. глаголи звука, нарочито због свог ономагопејског порекла функционишу као јединице високог степена експресивности. Као примери експресивних јединица негативног тоналитета истичу се глаголи доласка на свет и угинућа животиња када се користе да означе рађање или смрт човека.

Оглашавање животиња, њихово кретање, долазак на свет и угинуће, као и њихове радње мотивишу субјекта говора и изазивају код њега одређено емоционално реаговање, а приликом коришћења у говору доприносе стварању одређеног ефекта, најчешће подругљивог, пејоративног или ироничног. Осим свог денотативног значења, ове лексеме поседују и конотативну функцију, која укључује оцену и емоционалност. Оцена може бити позитивна и садржати похвале, одобрење и сл., али и негативна и преносити негативне емоције – осуду, неодобравање, презир и сл. и која преовладава у анализираним глаголима. У роману *Доротеј* користе се јасне и лако препознатљиве семантичке везе када се глаголи који се иначе примарно односе на животиње употребљавају да би се представили поступци јунака.

Ово истраживање показало је да бестијални глаголи могу бити ефектно језичко и стилско средство за изражавање говорничковог става и емоција према појавама из ванјезичке стварности.

Извор

Ненадић 2021: Д. Ненадић, *Доротеј*, <www.antologijasrpskeknjizevности.rs>. 26. 9. 2021.

Литература

- Бацевич/Космеда 1997: Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда, *Очерки по функциональной лексикологии*, Львов: Свит.
- Брагарник-Станкевич 2014а: О. С. Брагарник-Станкевич, Семантическая категоризация бестиальной глагольной лексики русского языка, у: О. И. Уланович (ред.), *Кросскультурная коммуникация и современные технологии в исследовании и преподавании языков*, II Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 25 окт. 2013 г., Минск: Изд. центр БГУ, 23–26.
- Драгићевић 2010: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и грамадика стилистских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Лепојевић 2020: Ј. Лепојевић, Десупстантивни глаголи мотивисани називима животиња (на материјалу руског и српског језика), *Српски језик XXVI*, Београд: Филолошки факултет, 147–161.
- Николић 1986: В. Николић, Слој јединица значења у језику историјских романа Добрила Ненадића, *Међај VII*, 11–12, Титово Ужице: Народна библиотека „Едвард Кардељ”, 37–44.
- Новокмет 2020: С. Новокмет, *Називи животиња у српском језику семантичка и лингвокултуролошка анализа*, Београд: Институт за српски језик.
- Ристић 2004: Стана Ристић, *Експресивна лексика у српском језику (теоријске основе и нормативно-културолошки аспекти)*, Београд: Институт за српски језик.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- Стојановић 2013: Милица Стојановић, Глаголи рађања у српском језику (лексичкосемантички аспект), *Наш језик, XLIV/1–2*, Београд: Институт за српски језик, 135–150.

- Стојановић 2022: Милица Стојановић, Зооверби у српском језику (творбено-семантичка анализа), *Српски језик*, XXVII, Београд: Филолошки факултет, 477–501.
- Тошовић 2002: Б. Тошовић, Деривациони однос глагола и именице, *Научни саставак слависта у Вукове дане*, 30/1, Београд: Међународни славистички центар, 39–52.
- Фролова 2003: В. А. Фролова, *Фаунонимические глаголы современного немецкого языка*, автореферат дисертацији на соискание ученој степени кандидата филолошких наука, Нижний Новгород. <<https://www.twirpx.com/file/2769685>> 8. 12. 2020.

THE BESTIAL VERBS IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

The subject of this research is the semantic analysis of bestial verbs in the modern Serbian language. Bestial verbs reflect various processes and conditions related to animals. The research material includes about 40 verbs collected from the novel *Dorotej* by D. Nenadic. Lexical units are classified on the basis of individual meanings. Bestial verbs as units of secondary nomination serve for closer characterization of the protagonists. In addition to their denotative meaning, these lexemes also have a connotative function, which includes evaluation and emotionality.

Key words: bestial verb, semantic, Serbian language, novel *Dorotej*

Milica Lj. Stojanović